

”Man måste fråga snällt för att få vara med”

Hur upplever elever delaktighet i den fria leken på skolgården?

Av: Dardan Gashi & Evan Dawod

Handledare: Åsa Arketeg
Södertörns högskola
Intuition för utbildningsvetenskap
Grundlärarutbildning med interkulturell profil
med inriktning mot Fritidshem, 180 hp
Fritidspedagogiskt område
Självständigt arbete, 15 hp
VT 2026

Abstract

“You have to ask nicely to be included”

How do students experience participation in free play in the schoolyard?

The aim of this study was to investigate how students in grades 2–3 experience participation in free play on the school playground within after-school care. To answer the purpose, the study was based on the following questions: How do students experience participation in free play? What do students describe as important for being included in a social community on the playground? The empirical study was conducted at one school where interviews and observations were used as methods. Five students participated in semi-structured interviews, and observations were carried out on the playground to examine how participation and inclusion are expressed in practice. The analysis was conducted using a sociocultural perspective, relational pedagogy, and peer culture theory.

The study shows that participation is shaped through social relationships, communication and negotiation. Students often need to ask to join in play, and the way they ask affects their chances of being included. Playing in established groups can foster a sense of belonging but can also limit other’s participation. Exclusions occur in both direct and indirect forms, the study also shows that adult presence increases participation. Free play places greater responsibility on the students themselves, which can lead to varied outcomes. Overall, the findings highlight that participation is a complex and dynamic process shaped by social interaction, norms, relationships, and the environment.

Keywords: participation, inclusion, exclusion, after-school care, playground, peer interaction

Sammanfattning

Syftet med studien var att undersöka hur elever i årskurs 2–3 upplever delaktighet i den fria leken på skolgården inom fritidshemmets verksamhet. För att besvara syftet utgick studien från följande frågeställningar: Hur upplever elever delaktighet i den fria leken på skolgården? Vad beskriver elever som avgörande för att kunna vara delaktiga i en gemenskap? Den empiriska studien genomfördes på en skola där intervjuer och observationer användes som metod. Fem elever deltog i semistrukturerade intervjuer, och observationer genomfördes på skolgården för att undersöka hur delaktighet och inkludering tar form i praktiken. Analysen genomfördes utifrån ett sociokulturellt perspektiv, relationell pedagogik samt ett kamratkulturellt perspektiv.

Studien visar att delaktighet skapas genom sociala relationer, kommunikation och förhandling. Elever behöver fråga om de får vara med i leken, och hur man frågar påverkar möjligheten att inkluderas. Lek i etablerade grupper kan bidra till tillhörighet men samtidigt begränsa andras delaktighet. Exkludering förekommer både direkta och indirekta former, samtidigt visar studien att vuxnas närvaro ökar delaktighet. Den fria leken ställer större krav på eleverna själva, vilket leder till varierande resultat. Sammantaget visar studien att delaktighet är en komplex och dynamisk process som formas i samspelet mellan elever, normer, relationer och den fysiska miljön.

Nyckelord: delaktighet, inkludering, exkludering, fritidshem, skolgård, socialt samspel

Innehållsförteckning

	4
1. Inledning	5
2. Syfte och frågeställning	6
2.1 Syfte	6
2.2 Frågeställningar	6
3. Tidigare forskning	7
3.1 Inledning till tidigare forskning	7
3.2 Barns perspektiv på delaktighet	7
3.3 Exkludering och ensamhet i skolmiljö	8
3.4 Social exkludering i fritidshemmets praktik	9
3.5 Organisering för inkludering i fritidshemmet	10
3.6 Sammanfattning och koppling till den egna studien	11
4. Teoretiska utgångspunkter	11
4.1 Relationella Perspektivet	11
4.2 Sociokulturella Perspektivet	12
4.3 Kamratkulturellt Perspektiv	13
5. Metod	15
5.1 Val av metod	15
5.1.2 Intervjuguide	16
5.2 Urval och kontakt	16
5.3 Datainsamling och analysmetod	17
5.3.1 Datainsamling- Intervju	17
5.3.1 Datainsamling- Observation	17
5.3.2 Analysmetod	18
5.4 Etiska överväganden	19
5.5 Författarnas fördelning och användning av AI	20
6. Resultat och analys	21
6.1 Delaktighet i den fria leken på skolgården	21
6.1.1 Analys	22
6.2 Delaktighet som något som måste ges tillträde till	23
6.2.1 Analys	23
6.3 Relationer, tillhörighet och normer	24
6.3.1 Analys	25
6.4 Exkludering som en del av vardagen	26
6.4.1 Analys	27
6.5 Vuxnas roll i att skapa inkludering på skolgården	28
6.5.1 Analys	29
6.6 Observationer av delaktighet och inkludering på skolgården	30
6.6.1 Analys	31
7. Diskussion och slutsatser	32

7.1 Diskussion och slutsats av utförd studie	32
7.2 Metoddiskussion	35
Referenser	37
Bilaga 1 Samtyckesblankett	39
Bilaga 2 Intervjuguide	43
Bilaga 3 Observationsschema	45

1. Inledning

På skolgården avgörs gemenskap, ett barn blir vald till leken och ett annat barn blir en åskådare. Syftet är att undersöka vilken betydelse elevers sätt att organisera lek, fördela roller och komma överens, har för deras delaktighet i verksamheten. Särskilt intressant är hur detta samspel uppstår på skolgården under den fria leken, där eleverna själva styr interaktionen och tränar sin förmåga att samarbeta och delta i gemenskapen. Skolgården kan ses som en social arena, det vill säga en plats där elever i stor utsträckning organiserar relationer, aktiviteter och skapar normer på egen hand. På skolgården ägnar eleverna sig till stor del åt fri lek och i den fria leken formas relationer, positioner och tillhörighet genom barns samspel. Mot denna bakgrund fokuserar studien på hur elever upplever delaktighet i den fria leken och hur delaktighet skapas, genom de relationer och samspel som eleverna skapar. Begreppet inkludering används i studien som en övergripande bakgrund, men studien undersöker inte inkludering som sådan. Fokus ligger istället på hur delaktighet uppstår genom barns samspel och relation i den fria leken på skolgården. Skolverket (2022, s. 27–28) betonar att undervisningen i fritidshemmet ska behandla normer och regler i elevers vardag samt demokratiska värderingar och principer. Elever ska ges möjlighet att förstå hur gemensamma beslut kan fattas och hur olika uppfattningar kan hanteras i samspel med andra.

Skolgården är en viktig plats för att förstå hur delaktighet och inkludering tar form i elevers vardag, och hur upplevelsen av gemenskap utvecklas över tid. Delaktighet är inte en självklarhet, utan något som växer fram i mötet mellan lek och social interaktion. Den fria leken pågår både utomhus på skolgården och inomhus i verksamhetens lokaler. Inomhus är det oftast lättare att delta, eftersom vuxna kan ge stöd och uppmärksamma eleverna på att inkludera varandra, vilket underlättar deras delaktighet och möjlighet att påverka leken. Däremot är skolgården en större arena, där eleverna sprider ut sig och har fria lekar och aktiviteter. Vi vill undersöka hur elevernas delaktighet utspelar sig på skolgården när man inte alltid syns. Utifrån vår erfarenhet som rastvakt märker vi att elever lätt förflyttar sig från personal, under deras lekar, på en kort tid som personalen använder för att prata med varandra om verksamheten, eller i samtal med elever. När eleverna försvinner bort från pedagogers tillsyn brukar det ofta bildas konflikter mellan eleverna. Dessa konflikter handlar oftast om att man inte får vara delaktig eller till exempel vara med och bestämma i leken. Anledningen till att studiens ämne valdes var för att vi fann ett intresse för hur elevers delaktighet tar form i fritidshemmets vardag. Vi har uppmärksammat att elevernas möjlighet

att delta i den fria leken kan ha stor betydelse för deras upplevelse av gemenskap och tillhörighet. Trots att delaktighet lyfts som en central del av fritidshemmets uppdrag, så finns det ett behov av en fördjupad kunskap om hur elever själva beskriver delaktighet i den fria leken, genom deras upplevelser. Genom att använda elevers perspektiv kan studien bidra till en djupare förståelse för hur delaktighet formas i den fria leken på skolgården. Intervjuer med elever gör det möjligt att identifiera de saknade pusselbitarna som avgör hur de deltar, samarbetar och inkluderar varandra i lek och aktiviteter. På så sätt får vi inte bara en insikt i hur delaktighet upplevs, utan även en kunskap om vilka villkor och situationer som främjar eller begränsar elevernas möjligheter att vara delaktiga och skapa inkluderande relationer. Det handlar om att kamrater ska kunna delta på lika villkor, där ingen blir exkluderad på grund av förmåga eller andra sociala faktorer.

2. Syfte och frågeställning

2.1 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur elever i årskurs 2–3 upplever delaktighet i den fria leken på skolgården, med särskilt fokus på deras berättelser om möjligheter att påverka och hur de blir delaktiga i samspelet med andra kamrater.

2.2 Frågeställningar

- Hur beskriver elever att samspel med kamrater bidrar till eller begränsar deras delaktighet i leken?
- Vad beskriver elever som avgörande för att kunna vara inkluderade i en gemenskap på skolgården?

3. Tidigare forskning

3.1 Inledning till tidigare forskning

I detta avsnitt redogör vi för tidigare forskning som är relevant för studiens fokus på delaktighet i fritidshemmets verksamhet. Flera studier belyser hur sociala relationer, delaktighet och exkludering kan ta form i barns vardagliga samspel. Helena Elvstrand och Lina Lago undersöker hur social exkludering uppstår i fritidshemmets fria aktiviteter med särskilt fokus på barns interaktioner och lek. Strindbergs studie undersöker främst elevers interaktioner i grundskolans inomhusmiljö, men resultaten är ändå relevanta för vår studie eftersom skolgården är en gemensam arena där barn möts och interagerar, både under skoltid och inom fritidshemmets verksamhet.

3.2 Barns perspektiv på delaktighet

Helena Elvstrand och Anna Liisa Närvänen (2016), forskare inom pedagogik med inriktning mot barns delaktighet i fritidshem, undersöker i artikeln “Children’s Own Perspectives on Participation in Leisure-time Centers in Sweden” hur barn upplever och beskriver sin delaktighet i fritidshemmets verksamhet. Studien använder metoden *drawing and talking with children*, där barnen får rita sin fritidsmiljö och därefter samtala om sina upplevelser (Elvstrand & Närvänen 2016, s. 498–499). Genom denna metod ges en inblick i barns egna perspektiv på deras deltagande och inflytande i fritidshemmets vardag.

Resultaten visar att barn uppfattar delaktighet på olika sätt, där möjligheten att påverka sin vardag och vara delaktig i verksamheten framstår som betydelsefull. Barnen beskriver att de upplever större delaktighet när de får möjlighet att vara med och bestämma och när deras åsikter tas på allvar i verksamheten (Elvstrand & Närvänen 2016, 500–501). Detta bidrar till en känsla av att bli sedd och bekräftad i den sociala gemenskapen, vilket i sin tur stärker upplevelsen av inkludering.

Samtidigt identifierar studien hinder för delaktighet, bland annat i form av strukturer och rutiner som styr barnens vardag. Vissa barn beskriver att vuxnas planering och fasta ramar kan begränsa deras möjligheter att påverka verksamheten, vilket kan minska känslan av inflytande (Elvstrand & Närvänen 2016, s. 499–500). Elvstrand och Närvänen framhåller

därför att delaktighet inte enbart handlar om att vara närvarande i en aktivitet, utan även om i vilken utsträckning barn upplever att de kan påverka sitt eget deltagande. De betonar också att barns rätt till delaktighet inte automatiskt innebär att dessa rättigheter alltid förverkligas i praktiken, utan behöver förstås i relation till de sociala och organisatoriska sammanhang där barn befinner sig (Elvstrand & Närvänen 2016, s. 500–501).

Forskarnas resultat visar även att relationen mellan vuxna och barn samt mellan barn sinsemellan har betydelse för deras upplevelse av delaktighet. Barnen är medvetna om sina relationer men även hur dessa relationer både kan erbjuda möjligheter och begränsningar till delaktighet. Barnen uppmärksammar att det inte finns en maktbalans mellan vuxna och barn samt mellan barnen. Delaktighet är en vardaglig och fortlöpande process som skapas genom interaktion och kommunikation mellan vuxna och barn. Studien lyfter slutligen att barnen känner ett behov av dialog och att de blir hörda i frågor som rör dem (Elvstrand & Närvänen 2016, s. 502).

Studien genomförs i fritidshemmets lokaler, resultaten är relevanta för vår studie, då vår undersökning utgår från fritidshemmets kontext, med fokus på den fria leken på skolgården. Liknande sociala processer kring delaktighet och gemenskap kan därmed uppstå i både inomhus- och utomhusmiljöer inom fritidshemmet.

3.3 Exkludering och ensamhet i skolmiljö

Joakim Strindberg (2022) forskare inom pedagogik och utbildningsvetenskap, undersöker i artikeln "I'm Often Alone: An ethnographic study of school loneliness and bullying in a Swedish elementary school" hur exkludering i skolmiljön inte enbart bör ses som handlingar mellan enskilda elever, utan behöver sättas i relation till den sociala och organisatoriska miljö som omger dem. Studien bygger på etnografiska fältobservationer och intervjuer med elever och lärare (Strindberg 2022, s. 879–880).

Studien visar att elevers val av aktiviteter påverkar deras position i gruppen. Elever blev exkluderade från klassen på grund av att man inte hade samma aktivitets intressen. Positionerna påverkades på grund av de förväntningar och sociala normer gruppen hade, deltog man inte i de aktiviteter som gav status, så fick man inte heller möjligheten att få status (Strindberg 2023, s. 884). Studien visar även att exkludering inte alltid sker i direkt form,

men även genom indirekta former som påverkar elevernas tillhörighet (Strindberg 2023, s. 885).

Resultatet visar att eleverna kan uppleva olika former av mobbning såsom ord, bli ignorerade, inte tillfrågade om att delta men även nekade deltagande. Studien lyfter även vikten av kamratgemenskap för elevernas mående i skolan. Elever som blir nekade delaktighet får en känsla av att inte tillhöra gruppen och en meningslöshet. Gruppen avgör vilka som inte passar in utifrån gruppens normer. Sporter visar en stor tillhörighet i gruppen och ger hög status. När en elevs position i gruppen upplevs som osäker kan exkluderande handlingar användas för att stärka den egna tillhörigheten eller undvika att själv bli bortvald. Exkludering kan därmed förstås som en social process där elever kontinuerligt förhandlar sin plats i gemenskapen (Strindberg 2023, s. 888–889).

3.4 Social exkludering i fritidshemmets praktik

Lina Lago och Helena Elvstrand (2019), forskare inom pedagogik med inriktning mot fritidshem, undersöker i artikeln "Jag har oftast ingen att leka med: Om social exkludering i fritidshemmets praktik" hur social inkludering och exkludering tar form i fritidshemmets verksamhet med särskilt fokus på barns samspel under fria aktiviteter. Artikeln undersöker fritidshemmets praktik och bygger på observationer av barns interaktioner i fritidshemmets miljö, framför allt under utevistelse på skolgården. Artikeln bygger på ett fältarbete och har använts av etnografiska observationer och informella elevsamtal (Lago & Elvstrand 2019, s. 5).

Studien visar att exkludering kan ta sig olika uttryck i barns samspel. Det kan handla om att barn blir ignorerade, inte blir inbjudna att delta i lek eller aktivt avvisas av andra barn. I studien förekommer även situationer där barn tillåts delta i lek, men endast under vissa villkor, vilket kan innebära att de får en underordnad position i gemenskapen. Vuxnas närvaro fångar oftast en ögonblicksbild och inte helheten av det villkorade deltagandet. Friheten i fritidshemmet ger eleverna kontroll över sina aktiviteter, men samtidigt skapar möjligheter för att marginalisera eller villkora kamraters deltagande (Lago & Elvstrand 2019, s. 7–8).

I studien lyfts även att det är ett flertal situationer där elever blir ignorerade utomhus. Vuxennärvaron är koncentrerad till vissa platser, vissa elever blir inte uppmärksammade under lång period. I studien lyfts även att liknande situationer inomhus inte har varit lika långvariga och visar att utevistelser stärker risken för att bli ignorerade (Lago & Elvstrand 2019, s. 9). Studiens resultat visar att elevkontrollerade aktiviteter kan leda till att vissa elever hamnar i utsatta situationer. Exkluderingshandlingar, som är en del av samspelet, kan utvecklas till mobbning om de upprepas, och resultatet visar att detta sker flera gånger (Lago & Elvstrand 2019, s. 11).

Samtidigt menar forskarna att exkludering inte enbart förstås som handlingar mellan enskilda elever. Utifrån ett relationellt perspektiv behöver fenomenet även sättas i relation till den sociala och organisatoriska miljö som omger eleverna, där exempelvis gruppdynamik, normer och verksamhetens organisering kan påverka hur inkludering och exkludering uppstår, då exkludering även bör förstås som en del av sociala och relationella processer i elevgruppen, där tillhörighet och hierarkier påverkar barns positioner och tar sig uttryck genom handlingar som att avvisa, osynliggöra eller villkora deltagande (Lago & Elvstrand 2019, s. 12).

3.5 Organisering för inkludering i fritidshemmet

Peter Ingemar Karlsudd (2023), forskare inom pedagogik med inriktning mot specialpedagogik och fritidshem, undersöker i artikeln "Inclusion through Participation: Fostering Pupils' Feelings of Belonging in Swedish After-School Care" hur fritidshemmets verksamhet kan organiseras för att främja inkludering och elevers känsla av tillhörighet. I studien undersöktes fritidshemslärares upplevelse av inkluderande arbete genom gruppintervjuer och individuella intervjuer (Karlsudd 2023, s. 6).

Forskningen visar att personalen i huvudsak betonar en inkluderande pedagogik där delaktighet ses som nyckeln till att skapa gemenskap (Karlsudd 2023, s. 12–13). Personalen upplever utmaningar och hinder för inkludering eftersom det är för stora barngrupper (Karlsudd 2023, s. 11). Barn som avviker från normen, eller barn som beskrivs som vandrare utan kamratband, har en högre risk för att bli exkluderade. En utmaning som lyfts som ett organisatoriskt problem är att personalen berättar att de ofta arbetar ensamma med stora

barngrupper, vilket försvårar ett systematiskt arbete kring inkludering i fritidshemmet (Karlsudd 2023, s. 9–10).

Forskningen visar att fritidshemmet behöver mer resurser och utrymme för sin pedagogik för att kunna arbeta inkluderande. En viktig slutsats är att personalens bemötande och kollektiva agerande är direkt avgörande för barnens känsla av tillhörighet (Karlsudd 2023, s. 12–13).

3.6 Sammanfattning och koppling till den egna studien

Tidigare forskning har visat att delaktighet, inkludering och sociala relationer är centrala aspekter i elevers vardag på fritidshemmet, men att dessa processer även präglas av situationsbundna tolkningar och organisatoriska villkor. Relationer formas både i vuxenstyrda aktiviteter och under den fria leken. Gruppnormer, vuxennärvaro och aktiviteter påverkar vilka som får vara delaktiga i aktiviteterna. Vi har valt dessa studier eftersom de är särskilt relevanta för vårt syfte och undersöker områden som har koppling till delaktighet, inkludering, exkludering och sociala relationer bland barn i fritidshemmets miljöer samt skolan. Forskningen hjälper oss att förstå hur barns samspel kan påverka möjligheten att delta i lek och gemenskap på skolgården. Det finns dock begränsat med forskning som fokuserar enbart på delaktighet i den fria leken inom fritidshemmet. Denna studie syftar därför till att bidra med att få en djupare inblick i vilka möjligheter och begränsningar eleverna möter i samspel med andra kamrater i den fria leken på skolgården och hur delaktighet uppfattas av eleverna.

4. Teoretiska utgångspunkter

Studien utgår från tre teoretiska perspektiv som är relationell pedagogik, ett sociokulturellt perspektiv samt ett kamratkulturellt perspektiv. Perspektiven används som analytiska verktyg för att analysera elevernas berättelser om delaktighet i den fria leken på skolgården.

4.1 Relationella Perspektivet

Denna studie tar sin utgångspunkt i relationell pedagogik, med stöd i Holmbergs tolkning av perspektivet. Holmberg är forskare inom pedagogik med inriktning mot fritidshem och barns lärande och betonar betydelsen av relationer och socialt samspel i fritidshemmets praktik.

Relationell pedagogik utgår från att människan kan förstås som en relationell varelse, där lärande och utveckling sker i interaktion med andra. Perspektivet lyfter särskilt fram betydelsen av möten, dialog och mellanmännsliga relationer i pedagogiska sammanhang (Aspelin & Johansson 2017, s. 160–162).

Holmbergs teori om relationell pedagogik framhåller hur pedagogiska möten och mellanmännsliga relationer påverkar barns lärande, utveckling och delaktighet. Inkludering förstås som något som rör alla barns situation, där fokus ligger på att skapa en verksamhet som ger varje barn förutsättningar att känna tillhörighet och delta i en meningsfull gemenskap. Inkludering innebär i detta sammanhang inte att eleven ska anpassa sig till en redan given struktur, utan att det är fritidshemmet och skolan som behöver utformas på ett sätt som är inkluderande och tillgängligt för alla elever (Holmberg 2020, s. 102). I denna studie blir perspektivet relevant eftersom delaktighet undersöks som något som uppstår i relationer mellan elever i den fria leken på skolgården. Vi använder begreppet relationell praktik för att få kunskap om lekens betydelse för deltagande. Leken kan ses som en relationell praktik, där elever skapar gemenskap, förhandlar om deltagande och utvecklar relationer i samspel med varandra. Vi använder begreppet relationell praktik för att undersöka hur lekens struktur och samspel påverkar elevers delaktighet och positioner i gruppen. Begreppen inkludering och exkludering används för att analysera hur vissa elever får eller inte får tillgång till gemenskapen, och hur gruppens normer och sociala processer påverkar dessa möjligheter. Genom detta perspektiv blir det möjligt att systematiskt analysera hur delaktighet formas i interaktion och sociala processer på skolgården.

I studien används begreppen relationer, delaktighet och inkludering för att analysera hur elever beskriver sina möjligheter att delta i lek, exempelvis genom att bli inbjudna, få inflytande eller inta olika positioner i gemenskapen. Begreppen hänger ihop genom att delaktighet förstås som något som skapas i relationer, medan inkludering synliggör hur dessa relationer möjliggör eller begränsar elevers deltagande i leken.

4.2 Sociokulturella Perspektivet

Studien utgår även från ett sociokulturellt perspektiv på lärande och utveckling med utgångspunkt i Lev S. Vygotskijs teorier, såsom de vidareutvecklas av Roger Säljö. Säljö har tolkat och utvecklat det sociokulturella perspektivet genom att betona hur lärande sker i sociala och kulturella praktiker, där språk och olika kulturella redskap har en central betydelse såsom på skolgården där eleverna interagerar med varandra.

Det sociokulturella perspektivet utgår från människors lärande och utveckling sker i samspel med andra och att kunskap formas i sociala och kulturella sammanhang. Lärandet förstås inte enbart som något som sker inom individen, utan som något som utvecklas genom deltagande i gemensamma aktiviteter tillsammans med andra (Säljö 2022, s. 98–100). En central del av perspektivet är betydelsen av kulturella redskap, såsom regler, normer och gemensamma sätt att organisera aktiviteter, vilket gör det möjligt för elever att samspela och delta i gemensamma aktiviteter. Inom det sociokulturella perspektivet betonas därmed att lärande och delaktighet utvecklas i dessa sociala praktiker.

I denna studie förstås skolgården som en social praktik där elever genom den fria leken skapar regler, fördelar roller och förhandlar om deltagande. Vi använder begreppet social praktik för att undersöka skolgårdens och den fria lekens betydelse för deltagande. Perspektivet gör det möjligt att förstå hur elevers möjligheter till delaktighet formas i samspelet med andra, där både möjligheter och begränsningar uppstår. Fokus riktas därmed i hur elever beskriver sina möjligheter att komma in i lek, påverka dess innehåll och bli erkända som deltagare i gemenskapen.

I studien används begreppen sociala praktiker, delaktighet och deltagande för att analysera hur elever beskriver sina erfarenheter av lek, exempelvis genom hur de tar plats, förhandlar om roller och förhåller sig till gemensamma regler. Begreppen hänger samman genom att sociala praktiker utgör den kontext där delaktighet skapas, medan deltagande synliggör hur elever faktiskt tar del av och påverkar dessa gemensamma aktiviteter.

4.3 Kamratkulturellt Perspektiv

Studien utgår även från William Corsaros teori om kamratkultur. Corsaro är verksam inom forskningsområdet barndomssociologi och har särskilt studerat barns sociala liv och interaktioner i kamratgrupper. Corsaro beskriver kamratkultur som de aktiviteter, rutiner, värderingar och gemensamma angelägenheter som barn och elever skapar och delar i samspel med sina jämnåriga (Corsaro 2015, s. 128). I detta perspektiv ses elever inte enbart som mottagare av vuxenvärldens normer och regler, utan som aktiva deltagare som tillsammans skapar egna sociala sammanhang.

Corsaro betonar att fokus bör riktas mot elevers deltagande i gemensamma rutiner och aktiviteter, eftersom det är genom sådant kollektivt deltagande som elevers plats i kamratgruppen formas (Corsaro 2015, s. 128–129). Kamratkulturer utvecklas genom elevers gemensamma handlingar där de organiserar lek, förhandlar om regler och skapar relationer till varandra. I denna studie blir perspektivet relevant eftersom skolgården kan förstås som en plats där elever möts och skapar gemensamma aktiviteter i den fria leken. Genom dessa processer formas elevers möjligheter att delta i kamratgruppen. I teorin kan kamratkultur innebära att vissa aktiviteter blir gemensamma och att grupper etablerar normer kring vem som kan delta i lek.

Det kamratkulturella perspektivet gör det därför möjligt att analysera hur delaktighet, inkludering och exkludering utvecklas i elevers samspel på skolgården och hur elever tillsammans skapar de sociala strukturer som påverkar möjligheten att delta i gemenskapen.

Tillsammans belyser dessa perspektiv hur delaktighet kan förstås i samspelet mellan elever i den fria leken på skolgården. Inkludering och exkludering ses i vår studie som teoretiska aspekter av delaktighet, snarare än något som analyseras i specifika situationer. Medan relationell pedagogik fokuserar på relationer och hur elever kan inkluderas i gemenskapen, bidrar det sociokulturella perspektivet till förståelse för hur deltagande utvecklas genom sociala praktiker. Kamratkultur synliggör hur elever teoretiskt kan skapa, upprätthålla och reglera gemenskaper i kamratgruppen. Genom att kombinera dessa teoretiska utgångspunkter blir det möjligt att analysera hur delaktighet uppstår, vilka villkor som möjliggör inkludering och hur exkludering kan begränsa elevers deltagande i lek och gemenskap på skolgården.

De tre teoretiska perspektiven kompletterar varandra genom att de belyser olika aspekter av delaktighet. Det relationella perspektivet fokuserar på hur relationer mellan elever utvecklas i samspel med varandra och hur dessa relationer påverkar möjligheten att delta och inkluderas i en gemenskap. Det sociokulturella perspektivet bidrar med hur sociala praktiker, gemensamma regler och normer på skolgården formar dessa interaktioner och skapar villkor för att vara delaktig. Det kamratkulturella perspektivet belyser hur eleverna själva skapar rutiner, normer och gemenskap inom kamratgruppen. Detta påverkar vilka som inkluderas och exkluderas. Tillsammans blir de tre perspektiven relevanta i denna studie eftersom de ger en grund för att kunna analysera elevernas berättelser, både i deras möten och samspel med andra elever, samt i de sociala och kamratstyrda förutsättningar som formar deras möjligheter till delaktighet i lek.

5. Metod

5.1 Val av metod

Studien genomfördes med en kvalitativ ansats, då syftet var att undersöka hur elever beskriver och upplever sin delaktighet i den fria leken på skolgården. Då studien fokuserade på hur barn samspelar i leken, behövdes en metod som gör det möjligt att få ta del av deras egna beskrivningar. En kvalitativ metod ger utrymme för elevernas egna perspektiv och gör det möjligt att undersöka elevers möjlighet till inkludering och delaktighet i den fria leken på skolgården (Ahrne & Svensson 2022, s. 10–11). Denna metod kännetecknas av öppna frågor där informanterna ges möjlighet att utveckla sina resonemang och beskriva sina uppfattningar med egna ord (Ahrne & Svensson 2022, s. 46). När man talar om kvalitativa intervjuer används olika begrepp, exempelvis ostrukturerade, semistrukturerade och löst strukturerade intervjuer. Skillnaden mellan dessa handlar främst om hur styrda intervjuerna är och hur stort utrymme deltagarna får att utveckla sina svar (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2022, s. 59). Eftersom studien riktade sig till elever i årskurs 2–3 bedömde vi att semistrukturerade intervjuer var mest lämpliga, då metoden möjliggör flexibilitet och anpassning efter barnens uttrycksätt och förståelsenivå.

Under intervjuerna framkom det att flera elever inledningsvis gav korta svar och ibland hade svårt att utveckla sina resonemang utan stöd. Detta innebar att följdfrågor ofta behövde ställas

för att fördjupa svaren. I vissa fall omformulerades frågorna eller konkretiserades genom exempel för att underlätta elevernas förståelse. Eriksson-Zetterquist & Ahrne (2022, s. 67) skriver att om svar blir otillräckliga kan man i vissa fall upprepa frågor eller omformulera frågan. På detta sätt kan informanten få möjlighet att tänka efter och berätta igen. För att stärka studiens reliabilitet användes en intervjuguide med samma övergripande teman och huvudfrågor vid alla intervjutillfällen. Detta säkerställer att samma områden behandlas, samtidigt som semistrukturerade intervjuer ger möjlighet att fördjupa eller ändra riktning utifrån elevernas svar.

Studiens validitet säkerställdes genom att intervjufrågorna utformades med utgångspunkt i studiens syfte och frågeställningar. Detta ökade möjligheten att undersöka elevers upplevelser av delaktighet och inkludering i den fria leken på skolgården (Bjereld, Demker & Hinnfors 2009, s. 113–114). Genom tydligt formulerade och öppna frågor ökar möjligheten att undersöka det som studien avser att belysa, nämligen barns erfarenheter av delaktighet och utanförskap i skolgårdsmiljöer.

5.1.2 Intervjuguide

Våra intervjufrågor var semistrukturerade för att ge eleverna möjlighet att utveckla sina svar utifrån sina egna erfarenheter. Bryman (2018, s. 563–564) betonar att semistrukturerade intervjuer innebär att forskaren använder en intervjuguide med teman och frågor, samtidigt som intervjun är flexibel och ger deltagaren möjlighet att utveckla sina svar med egna ord. Följdfrågor kan även ställas utifrån deltagarens svar. Frågorna hade valts för att undersöka hur delaktighet och inkludering upplevs i den fria leken på skolgården. Genom att kombinera öppna frågor med mer preciserade följdfrågor kunde vi samla in både breda beskrivningar och detaljerade exempel som belyser elevernas perspektiv på gemenskap, roller och vuxnas stöd. På så vis säkerställs att intervjuguiden gav material som var relevant för studiens syfte.

5.2 Urval och kontakt

Urvalet bestod av 5 elever i årskurs 2–3 från en skola, som även deltar i fritidshemmets verksamhet där en av oss hade verksamhetsförlagd utbildning. Vi kontaktade skolans

personal och fick förslag på elever i årskurs 2–3 som kunde delta i studien, med hänsyn till variation i erfarenheter och lekaktiviteter. Skolpersonalen informerades om syftet med studien och vidarebefordrade information och samtyckesblanketter till vårdnadshavare. Skolan valdes eftersom den erbjöd möjlighet att observera och intervjua elever i den fria leken på skolgården.

5.3 Datainsamling och analysmetod

5.3.1 Datainsamling- Intervju

Med hjälp av en diktafon utlånad av Södertörns högskola spelade vi in intervjuerna med totalt fem elever, varav två deltog i samma intervju och de övriga tre intervjuades individuellt. Intervju 1 tog 15 minuter, intervju 2 varade i 13 minuter, intervju 3 var 14 minuter och intervju 4 varade i 13 minuter.

Transkriptionen av det insamlade materialet genomfördes enskilt av oss, eftersom noggrant inlyssnande krävdes för att säkerställa korrekt transkribering av elevernas svar. Vi lyssnade tillsammans på inspelningarna, men delade upp transkriberingen så att vi skrev två av intervjuerna var. Den som inte transkriberade hade kontroll över diktafonen och kunde pausa, spola tillbaka och återuppta inspelningen vid behov (Öberg 2022, s. 87). Denna arbetsmetod bidrog till att öka precision och kvaliteten i återgivningen av intervjuerna, samtidigt som risken för subjektiva tolkningar minimeras. Detta bidrog till att studiens tillförlitlighet stärktes, eftersom analysen baserades på intervjumaterialet och granskades i efterhand (Ahrne & Svensson 2022, s. 30). Av de fem eleverna valdes fyra för analys. En elev som deltog i en gemensam intervju med sin kamrat gav inga egna uttalanden utan höll med om vad den andra berättade om. Det bidrog därför inte med material som var relevant för syftet. Urvalet motiveras av att säkerställa variation i elevernas erfarenhet och ett tydligt underlag för analys.

5.3.1 Datainsamling- Observation

Observationerna genomfördes under två rasttillfällen samma dag, ett på förmiddagen rasten och ett under lunchrasten. Observationerna genomfördes på samma skola där en av oss hade verksamhetsförlagd utbildning och där vi gjorde intervjuerna på. Detta gav oss möjlighet att

observera elever som var bekanta med en av oss och minskade risken för att deras beteende påverkades av vår närvaro.

För att minimera påverkan på elevernas naturliga beteende genomfördes observationerna som icke-deltagande (Bryman 2018, s. 341). Vi befann oss i miljön men deltog inte i elevernas lek. Denna typ av observation innebär att observatören iakttar men inte påverkar det sociala skeendet. Vi rörde oss i skolgården på ett avstånd som inte störde lekens gång, vi reagerade inte på elevers handlingar och interaktion mellan varandra. Dock använde vi oss av en delvis strukturerad tillvägagångssätt där vi använde ett observationsschema (se bilaga 3), för att dokumentera inkludering och exkludering (Bryman 2018, s. 341). Alla deltagare observerades på samma sätt under samma tidsperiod, vi använde oss av korta tidsintervaller på 5 minuter för att dokumentera i observationsschemat (Bryman 2018, s. 344). Detta möjliggjorde jämförelser och sammanställning av resultaten, som stärker studiens reliabilitet och noggrannhet. Utförliga anteckningar gjordes i nära anslutning till observationerna för att bevara kontext och detaljer i elevernas interaktioner.

5.3.2 Analysmetod

Analysen genomfördes med en tematisk ansats. Tematisk analys är ett vanligt tillvägagångssätt inom kvalitativ forskning där forskaren identifierar och analyserar återkommande teman och mönster i materialet. Teman kan förstås som centrala områden som består av flera relaterade koder och används för att skapa en djupare förståelse av det insamlade materialet (Bryman 2018, s. 702). Våra teoretiska perspektiv var färdiga innan intervjuerna genomfördes, detta gör att analysen har en deduktiv ansats, vilket innebär att teorin används som vägledning för att identifiera och tolka teman i materialet utan att påverka elevernas svar (Bryman 2018, s. 47).

Vi började med att läsa igenom alla transkriptioner för att få en helhetsbild av elevernas svar. Därefter markerade vi delar av texterna som var relevanta för studiens syfte och organiserade dessa i preliminära mönster. Dessa mönster diskuterades gemensamt för att säkerställa att de var relevanta och täckte variationen i materialet, med hänsyn till att eleverna uttryckte sig på olika sätt och hade olika erfarenheter för att säkerställa att analysen speglade variationen i materialet. De preliminära mönstren diskuterades och användes sedan för att koda

transkriptionerna. Teman som identifierats låg till grund för analysen och studiens frågeställningar. Observationerna användes för att komplettera och verifiera mönster som framkom i intervjumaterialet och kodades på samma sätt som intervjuerna. Denna arbetsmetod bidrog till att öka tillförlitlighet och systematik, eftersom processen kan följas och granskas i efterhand.

För att tolka materialet användes teoretiska begrepp från relationell pedagogik, såsom inkludering, delaktighet och relationsprocess, samt andra teoretiska perspektiv som det sociokulturella perspektivet och kamratkulturella perspektivet. Dessa perspektiv och begrepp används som analytiska verktyg för att strukturera och förstå elevernas beskrivningar av sociala relationer och deltagande i leken.

5.4 Etiska överväganden

Ett etiskt övervägande i vetenskapliga studier innebär att forskaren tar ansvar för deltagarnas trygghet, rättigheter och integritet. Det handlar om att genomföra studien på ett respektfullt sätt och säkerställa att ingen deltagare utsätts för obehag eller känner sig tvingad att delta. Eftersom denna studie bygger på intervjuer med barn är det särskilt viktigt att beakta etiska aspekter, då barn utgör en grupp som kräver särskilt skydd. Vetenskapsrådet (2002) har formulerat fyra forskningsetiska huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Dessa innebär att deltagarna ska informeras om studiens syfte, att deltagandet är frivilligt, att deras identitet ska skyddas samt att insamlad information endast får användas för forskningsändamål (Patel & Davidson 2019, s. 84).

I denna studie har dessa principer följts genom hela forskningsprocessen. Informationskravet och samtyckeskravet har säkerställts genom att både barnen och deras vårdnadshavare har fått tydlig information om studiens syfte, genomförande och vad deltagandet innebär.

Samtyckesblanketter skickades ut till vårdnadshavare, som hade gett sitt skriftliga godkännande innan intervjuerna genomfördes. Barnen hade även informerats på ett åldersanpassat sätt om att deltagandet var frivilligt och att de när som helst kunde avbryta utan negativa konsekvenser.

Konfidentialitetskravet har tillgodosetts genom att deltagarnas identitet skyddas via anonymisering, där namn och andra identifierbara uppgifter inte förekommer i studien

(Vetenskapsrådet 2002, s. 12–13). Nyttjandekravet har säkerställts genom att det insamlade materialet enbart används för studiens syfte och inte delas eller används i andra sammanhang och har sparats på ett säkert sätt i högskolans moln, samt förstörs efter avslutat arbete (Vetenskapsrådet 2002, s. 14).

Studien behandlade frågor som utanförskap var det särskilt viktigt att intervjuerna genomfördes med stor hänsyn till barnens situation. Frågorna utformades därför på ett åldersanpassat sätt för att undvika att barnen kände obehag. Intervjuerna genomfördes i en trygg miljö där barnen gavs möjlighet att uttrycka sig fritt. En lärare fanns också närvarande i anslutning till intervjuerna och kunde vid behov komma in, exempelvis om ett barn visar tecken på obehag eller inte vill fortsätta sitt deltagande.

Eleverna och deras vårdnadshavare informerades om studiens syfte, hur intervjuerna genomfördes samt att deltagandet var frivilligt (Vetenskapsrådet 2002, s. 7–8). Samtycket samlades in från vårdnadshavare innan intervjuerna genomfördes, och eleverna informerades om att de när som helst kunde avbryta sitt deltagande. För att skydda deltagarnas integritet behandlades allt material konfidentiellt och personuppgifterna anonymiserades i studien (Vetenskapsrådet 2002, s. 9–10).

5.5 Författarnas fördelning och användning av AI

Vi valde att fördela arbetet i studien för att effektivisera arbetsprocessen och säkerställa en jämn arbetsbelastning. Datainsamlingen, i form av intervjuer och observationer, genomfördes gemensamt. Transkriberingen delades upp men kontrollerades av båda för att säkerställa noggrannhet. Abstract och sammanfattning har Evan skrivit, medan Dardan har skrivit inledningen.

Tidigare forskning, teoretiska perspektiv, syfte och frågeställning, metod, resultat, analys och diskussion valdes ut gemensamt och delades sedan upp i skrivandet, där all text därefter lästes igenom och bearbetats av båda. De delar som en av oss har ansvarat för har den andra läst igenom och bearbetat, vilket har möjliggjort kontinuerlig återkoppling och gemensam granskning av innehållet. Referenslista och eventuella bilagor har tagits fram gemensamt.

I den avslutande fasen av arbetet har texten korrekturläst och språkgranskats gemensamt, genom hela uppsatsen för att säkerställa kvalitet och språklig tydlighet. I vårt arbete har vi använt CO-pilot som stöd i skrivprocessen. AI har hjälpt oss med språk, grammatik och att förklara svåra eller komplexa begrepp på ett tydligare sätt. Det är dock viktigt att poängtera att allt innehåll i arbetet är skrivet och kontrollerat av oss själva.

6. Resultat och analys

I följande avsnitt presenteras och analyseras det insamlade materialet från elever i årskurs 2–3. Materialet bygger på semistrukturerade intervjuer samt observationer av elevernas samspel på skolgården. Resultatet delas in i olika teman som har framträtt i elevernas berättelser och i de observerade situationerna. Analysen baseras på elevernas egna beskrivningar av lek, relationer och gemenskap, samt på de mönster som framkommit under intervjuerna. I analysen används studiens teoretiska utgångspunkter, det relationella perspektivet, det sociokulturella perspektivet samt ett kamratkulturellt perspektiv, för att tolka och förstå materialet. I resultatet förekommer citat från intervjuerna för att synliggöra elevernas egna erfarenheter och perspektiv. Citaten har transkriberats och i vissa fall språkligt bearbetats för att öka läsbarheten, utan att innehållet har förändrats. De deltagande eleverna benämns som Informant 1, Informant 2, Informant 3 och Informant 4 för att säkerställa anonymitet.

6.1 Delaktighet i den fria leken på skolgården

Informanterna framhöll vilka aktiviteter eller lekar de brukar leka på rasterna i den fria leken på skolgården. Det som visades var att alla informanter hade liknande lekar så som kurragömma, att bygga koja, fotboll eller kull. Dock har eleverna i början av intervjun liknande upplevelser om att alla får delta i leken. Informant 1 nämner att de brukar spela fotboll “Jag spelar fotboll ute” Informanten berättar att de spelar på rasten och hur de kommer överens på planen “Det är nästan alltid samma som spelar och ibland brukar alla bestämma” Gemensamt för alla informanter är att de oftast leker med samma kamrater och upplever att de ibland bestämmer allihop.

Informant 2 framhöll att på fotbollsplanen får inte alla vara med och att kamraterna brukar säga följande: “De säger att vi är för många, du får vara med på andra rasten och sen får man inte vara med igen”. I intervjun med Informant 4 framkom det att exkludering i vissa fall motiveras av praktiska skäl kopplade till leken. I kojleken beskriver informanten att alla inte kan vara med när gruppen blir för stor: “om det blir för många kan de inte vara med... alla vill ha sakerna”. Som en lösning uttrycker eleven att vissa då inte får vara med. Det handlar inte alltid om avsiktlig uteslutning utan något som kan uppstå i relation till lekens struktur, tillgång till material och hur aktiviteten organiseras.

6.1.1 Analys

Resultatet visar att delaktighet inte alltid är självklar, utan att leken ofta sker inom redan etablerade grupper där elever ofta leker med samma kamrater. Det visar att relationer och tidigare samspel har stor betydelse för möjligheten att delta i lek, och att delaktighet påverkas av både gruppens tillgång till material och dynamik. Ur ett relationellt perspektiv kan detta förstås som att delaktighet skapas i samspel mellan elever. Eleverna har skapat relationer som i sin tur ger möjlighet att delta och bli inkluderade i en gemenskap, medan andra kan hamna utanför (Holmberg 2020, s. 102). Resultatet visar också att exkludering kan ske vid specifika aktiviteter, informant 2 berättar att ibland får informanten inte delta på grund av att de är för många och får vara med nästa rast. Men vid ett senare tillfälle utesluts informanten ändå och detta kan då kopplas till att gruppen redan har etablerade relationer och rutiner.

I resultatet framträder det att eleverna oftast leker med samma kamrater eller har upprepade lekar, detta skapar gemensamma rutiner och aktiviteter. Informant 1 berättar att det oftast var samma personer som spelade fotboll och här visar det att gruppen har skapat sina rutiner och regler för aktiviteten. Detta stärker gruppens gemenskap men det kan vara svårt för nya kamrater att delta och bli en del av gemenskapen (Corsaro 2015, s. 128). Resultatet visar även att exkludering kan ske på grund av praktiska skäl såsom informant 4 berättar att det inte alltid finns tillräckligt med saker till alla. När gruppen blir för stor eller resurserna otillräckliga, resulterar detta till att vissa elever hamnar utanför. Vilket inte alltid är avsiktligt utan en konsekvens av hur leken är organiserad. Detta visar hur kamratkulturen och lekens

struktur samverkar och visar hur möjligheter och begränsningar för delaktighet kan formas, vilket påverkar elevernas tillgång till aktiviteter och känsla av tillhörighet.

Inkludering kan förstås som något som rör alla barns situation, fokuset ligger på att skapa en verksamhet som ger varje elev en förutsättning att känna tillhörighet och delaktighet i en meningsfull gemenskap. I relation till vår studie innebär detta att fri lek på skolgården behöver organiseras och stödjas så alla elever känner delaktighet och att delaktighet inte enbart är upp till eleverna själva utan att det även kan påverkas av miljön, resurser och lekens organisering. Holmberg (2020, s. 102) beskriver inkludering som att utforma fritidshemmet på ett sätt som är tillgängligt och inkluderande för alla elever, genom att säkerställa att det finns material och resurser för alla elever.

6.2 Delaktighet som något som måste ges tillträde till

Resultatet visar att delaktighet i lek inte är självklar, utan något som elever behöver få tillträde till genom sociala handlingar och kommunikation. Flera informanter beskriver att det krävs att man aktivt frågar om att få vara med i leken.

Resultatet visade att elevers upplevelse av att låta kamrater delta i deras aktiviteter var någorlunda lika. Informant 1 berättar följande: "Vi lät de bara vara med i leken om de frågade, men om de frågar snällt om de säger taskigt får de inte...". I en annan intervju berättar informant 3 att de först ska fråga "de måste fråga först sen får man vara med...". Vidare berättar informant 3 om vad som brukar hända om någon kamrat bara följer med utan att fråga, informant 3 säger följande "mm... asså nej... kanske om de lyssnar".

Det framkommer att möjligheten att få delta i lekar handlar om hur kamraterna frågar om att få vara med. Informant 2 betonar att det inte enbart handlar om att fråga, utan också om hur frågan formuleras. Ett "snällt" sätt att uttrycka sig framstår som avgörande för möjligheten att få delta. Informant 3 svarar att de kamrater som deltar utan att fråga inte får vara med, men även att de då måste lyssna för att få vara delaktiga.

6.2.1 Analys

Ur ett sociokulturellt perspektiv betonas språk och sociala redskap som centrala verktyg för hur människor deltar i gemensamma aktiviteter (Säljö 2022, s. 98–100). Resultatet visar att kommunikationen mellan eleverna påverkar möjligheten att bli delaktiga i leken. Elevernas sätt att formulera sig och närma sig andra kamrater blir därmed ett socialt verktyg som kan öppna eller stänga tillträde till aktiviteter.

Resultatet visar att delaktighet inte enbart styrs av att fråga om man får vara med, utan också av informella normer och gruppens regler. Elever sätter upp villkor för de som vill vara med, till exempel att man behöver fråga snällt som informant 1 förklarade. Det gör att hur man kommunicerar får en avgörande betydelse. Ett snällt tillvägagångssätt ökar möjligheten att bli inkluderad i leken, men detta betyder inte enbart att de automatiskt blir delaktiga utan de måste lyssna på gruppens regler, följer man inte gruppens villkor kan en exkludering ske.

Sammanfattningsvis visar analysen att delaktighet inte alltid är en given rättighet, utan något som kontinuerligt förhandlas i relation till gruppens normer. Kommunikation fungerar som ett verktyg för tillträde, och det sociokulturella perspektivet hjälper oss att förstå hur språk och sociala handlingar formar elevernas möjligheter att få vara delaktiga i leken.

6.3 Relationer, tillhörighet och normer

Flera informanter lyfter att relationer och igenkänning har stor betydelse för delaktighet i leken. Informant 1 förklarar att man ibland får vara med om man känner igen varandra som kan uppfattas som att man får vara delaktig eller delta i lekar om man känner igen varandra. Informant 3 beskriver på liknande sätt “kanske om man känner någon... då får man vara med.” En annan aspekt av tillhörighet är att elever som redan har etablerade relationer i en grupp har större möjligheter att bli inkluderade i leken, medan elever som saknar dessa relationer riskerar att hamna utanför. Delaktighet framstår därmed som något som formas i relation till tidigare sociala band och igenkänning.

En annan aspekt av tillgång till gemenskap rör normer kring kön och förmåga, vilket påverkar inkludering i aktiviteter, men detta är inte studiens huvudfokus. Informant 1 beskriver att alla inte är lika bra på alla aktiviteter, som till exempel när informanten talar om

fotboll "tjejer är inte lika bra... de kan inte ta emot våra skott när vi spelar fotboll." Informant 2 berättar i sin intervju att ibland får man inte vara med på fotbollsaktiviteter på grund av vad andra tycker om varandra "de tycker vi är dåliga för att vi är tjejer." Detta visar hur normer om kön påverkar vilka elever som inkluderas i vissa aktiviteter, exempelvis fotboll. Dessa föreställningar fungerar som normer i kamratgruppen och bidrar till att vissa elever får större utrymme än andra.

I detta avsnitt blir studiens resultat synlig att vissa elever får större utrymme i leken än andra, vilket påverkar hur mycket de får vara delaktiga och delta i gemenskapen. Resultatet synliggör också att vissa elever får större utrymme i leken än andra. Hur elever aktivt deltar i att skapa och upprätthålla gemensamma normer och regler. Det handlar även om vem som passar in i olika aktiviteter. Detta påverkar i sin tur vilka som får vara delaktiga och vilka som hamnar utanför gruppen. Vilket visar hur delaktighet formas i elevernas egna sociala upplevelser.

6.3.1 Analys

Ur ett relationellt perspektiv kan detta förstås som att delaktighet formas i pågående relationsprocesser, vilket innebär att elevernas samspel och interaktioner kontinuerligt påverkar hur gemenskap, normer och positioner skapas och återskapas i gruppen (Holmberg 2020, s. 100–102). Delaktighet och inkludering blir något som uppstår i mötet mellan elever, snarare än fasta egenskaper hos individen (Holmberg 2020, s. 98). När svårigheter uppstår i delaktighet är det inte bara kopplat till elevers förmåga eller vilja, utan det uppstår även i samspelet mellan individen och omgivningen, där gruppens normer, sociala regler och strukturer avgör vilka som får tillgång till lekens aktiviteter.

Resultatet visar också utifrån informant 1 och 2 att dessa processer är dynamiska och föränderliga, en elevs position i gruppen kan bero på tidigare interaktioner, gemensamma erfarenheter och hur andra elever uppfattar deras beteende. Dessutom visar resultatet även att i vissa situationer kan normer om kön påverka hur elever positioneras i gruppen och vilka som ges möjlighet att delta i aktiviteten, vilket tydliggör att delaktighet inte bara formas av relationer utan även av uppfattningar om förmåga och tillhörighet. Relationsprocesser påverkar inte bara möjligheten att delta i aktiviteter, utan också hur elever upplever

tillhörighet, trygghet och delaktighet i gemenskapen. Det kan tolkas som att delaktighet oftast är socialt konstruerat och situationsberoende, där både individen och gruppen aktivt bidrar till att skapa förutsättningar för inkludering eller exkludering.

6.4 Exkludering som en del av vardagen

I detta avsnitt behandlas hur eleverna beskriver exkludering i den fria leken på skolgården. Fokus ligger på hur exkludering kommer till uttryck i elevernas berättelser, hur den uppfattas av eleverna samt vilka konsekvenser den får för delaktighet i gemenskapen. Resultatet visar att exkludering är en återkommande del av elevernas berättelser om deras skolvardag, men att det inte alltid uppfattas som ett problem som kräver ett agerande eller en handling.

Informant 1 beskriver "jag gör ingenting åt det för att jag har andra saker att göra." Därefter förklarade informanten att det skulle kännas jobbigt om man själv inte fick vara med. Eleven visar en medvetenhet om hur det känns att stå utanför, men i situationer där eleven själv prioriterar andra aktiviteter sker ingen handling för att inkludera andra. Detta kan visa att inkludering inte alltid sker automatiskt, utan påverkas av elevernas egna val i stunden.

Informant 2 beskriver hur exkludering ibland motiveras genom argument, där kamrater har förklaringar till varför man inte får delta "vi är för många, du får vara med på andra rasten." sedan förklarade informanten att man ändå inte får vara med på nästa rast igen. Detta visar att exkludering sker och att bortförklaringar används för att inte direkt säga nej till kamrater. Vidare säger informant 2: "Det känns som att man inte vill gå till skolgården igen." Resultatet visar att exkludering kan få emotionella konsekvenser och påverka elevens vilja att delta i skolans sociala miljöer när eleverna ser och känner att de blir exkluderade.

Informant 3 framhöll till en början att alla får vara med och delta. Vidare fortsätter informant 3 berätta om när man inte får vara med och hur det kan kännas, informanten beskriver att man ibland kan identifiera kamraters känslor och beteenden: "mm... man märker faktiskt när någon blir ledsen och går iväg... att den är ensam." Det visar att exkludering inte alltid uttalas som ett problem, men att elever kan uppmärksamma det indirekt genom kamraters känslor och icke verbala signaler. Den berättelsen förstärks av informant 4, som beskriver exkludering som en återkommande del av skolgårdens vardag: "Det händer många gånger att

någon inte får vara med... då blir det bara bråk, en gång fick jag inte vara med när de skulle spela match, det var jobbigt.”

Resultatet visar att i en aspekt kan exkludering ske både i direkta och indirekta uttryck, alltså där eleverna ibland aktivt utesluts med direkta ord men även i subtila former där elever utesluts genom bortförklaringar. En annan aspekt är att eleverna ibland är medvetna om att vissa inte får vara med, men inte alltid om varför de inte får delta i leken. Vidare tyder det på att exkludering inte alltid är subtilt utan ibland är det svårt att uppmärksamma, både för elever och vuxna.

6.4.1 Analys

Ur ett relationellt perspektiv kan resultatet förstås som att ansvaret för inkludering inte enbart ligger hos individen, utan formas i det kontinuerliga samspelet mellan elever. Informant 1 berättade att informanten ibland inte gör eller säger något när en kamrat inte får vara med. Att inte agera för att inkludera andra, visar hur relationer och situationer påverkar beslut och handlingar och att exkludera kan bli en del av sociala mönster i kamratgruppen (Holmberg 2020, s. 102). Å andra sidan betyder det inte att eleven inte är medveten om exkludering eller vill agera för inkludering, utan att elevens roll i aktiviteten är högre prioriterad än att inkludera andra i leken.

Ur ett sociokulturellt perspektiv blir det tydligt att eleverna förhåller sig till gruppens gemensamma normer och regler, där gruppstorleken används som argument för att reglera kamrater (Säljö 2022, s. 98–100). Elevernas observationer av kamraters känslor och beteenden, såsom att lägga märke till eller känna av när någon blir ledsen eller står utanför, visar hur normer och regler tas i bruk och påverkar samspel och interaktion i leken med nya kamrater eller kamrater i leken. Resultatet visar också att tillgång till resurser och hur leken organiseras kan förstärka eller begränsa delaktighet (Säljö 2022, s. 96–98). När grupper är för stora eller att man redan har en grupp man brukar leka med, kan skapa subtila hinder som påverkar vilka som inkluderas. Detta visar att exkludering inte alltid är avsiktligt utan kan uppstå som en konsekvens av strukturer, normer och organisatoriska förutsättningar, där både individer och grupper påverkar vilka som får tillträde till lekens gemenskap.

Sammanfattningsvis visar analysen att exkludering är både direkt och indirekt och att delaktighet ständigt förhandlar i relationer, sociala normer och situationella förutsättningar. Vissa elever gynnas av sina relationer de har skapat eller deras sociala kompetens, medan andra riskerar att hamna utanför. Vilket synliggör hur delaktighet är socialt konstruerad och dynamisk.

6.5 Vuxnas roll i att skapa inkludering på skolgården

Samtliga informanter beskriver att vuxna på skolan har en viktig roll i att skapa inkluderande situationer på skolgården. Flera elever lyfter att det blir lättare för alla att delta när en vuxen är närvarande och aktiv i leken. Informant 1 uttrycker tydligt i sin upplevelse att det finns skillnad när vuxna är med i lekar och aktiviteter. "När en lärare styr en lek, då får alla vara med." Detta visar att en vuxenstyrd aktivitet bidrar till att inkludering främjas, då regler och deltagande som betyder att elever är med i aktiviteter, inte behöver förhandlas på samma sätt som i den fria leken. Informant 2 framhöll att lärarna ofta uppmärksammar situationer där någon inte får vara med. Enligt informanten säger lärarna: "De brukar säga... om ni inte låter dem vara med så kommer ni inte få leka... ibland säger de att det kommer att vara fotbollsförbud." Detta visar att vuxna enbart inte stöttar genom tillsägelser, utan även sätter gränser och konsekvenser. Det kan även ses i en annan aspekt, att pedagoger brister i att kommunicera med eleverna om varför alla ska få vara med, och arbeta för att främja samspel och delaktighet. Elever behöver få en förståelse för vad en gemenskap innebär på en grundläggande nivå.

Informant 3 lyfter även att vuxna har en särskild auktoritet i dessa situationer och att elever oftare accepterar att någon får vara med när en lärare säger till: "De får också vara med." Här framgår det att elever i större utsträckning accepterar inkludering när den initieras av en vuxen. Detta visar att en vuxens närvaro påverkar kamratgruppens regler och rutiner. Läraren får därmed en viktig roll, som bidrar till att organisera leken och tydliggöra normer för att stötta samspelet mellan eleverna. Vilket ska medföra att det blir lättare för fler att bli delaktiga. Det visar att inkludering oftare sker i vuxenstyrda aktiviteter än i fri lek. Eleverna beskriver att alla får vara med i leken när en lärare styr, medan deltagande i den fria leken ofta kräver att man själv tar initiativ och hoppas på att bli accepterad av gruppen, särskilt om man inte står nära kamraterna.

6.5.1 Analys

Ur ett relationellt perspektiv kan vuxnas roll förstås som att miljön och situationen påverkas av interaktionen mellan elever. Genom att vuxna är närvarande och har en auktoritet kan läraren forma relationsprocesser som stärker möjligheten för elever att delta och känna tillhörighet (Holmberg 2020, s. 102). Samtliga informanter berättar att de fick vara med i aktiviteter när vuxna var i närheten eller styrde leken, vilket visar hur vuxnas agerande påverkar elevers delaktighet i praktiken.

Ur ett sociokulturellt perspektiv fungerar läraren som en pelare i leken, där struktur, regler och språk tillsammans skapar förutsättningar för elevers delaktighet (Säljö 2022, s. 96–98). Lärarens styrning bidrar till att gruppnormer bryts och regler blir tydliga, det kan vi även se utifrån informanternas berättelser om att när vuxna är med eller säger till att alla får vara med, blir det lättare att elever får tillträde till aktiviteter och kan delta i gemenskapen. Resultat visar att vuxnas närvaro inte bara möjliggör inkludering, utan även påverkar gruppens regler och dynamik.

Ur ett relationellt pedagogiskt perspektiv kan elever förstås som relationella varelser, där lärande och delaktighet uppstår i möten och interaktioner med andra (Aspelin & Johansson 2017, s. 160–162). Detta perspektiv lyfter betydelsen av dialog, återkommande möten och mellanmänniska relationer. Resultatet visar att vuxnas närvaro inte bara möjliggör inkludering, utan också påverkar gruppens regler och dynamik. Vuxna kan med sitt språk, auktoritet, struktur och regler förhandla delaktighet, vilket blir viktigt för elever som riskerar att hamna utanför men främst för de elever som flertalet gånger exkluderas, där exkluderingen enbart inte är vid enskilda situationer.

Resultatet visar att delaktighet inte är ett enskilt ansvar hos eleverna, utan formas av vuxnas handlingar och stöd i sociala sammanhang. Holmberg (2020, s. 102) lyfter att fritidshemmet och skolan behöver skapa och utforma en miljö som är inkluderande och tillgänglig för alla elever. Således kan detta uppfattas som att arbeta aktivt med att främja gemenskap genom värdegrundsarbeten och givande samtal, snarare än tillsägelser och konsekvenser. Analysen visar hur vuxna, genom både relationellt agerande och pedagogiska redskap, påverkar elevernas möjligheter att delta och känna tillhörighet i leken.

6.6 Observationer av delaktighet och inkludering på skolgården

Eleverna organiserade ofta sina aktiviteter genom samtal och gemensamma beslut, exempelvis genom att fråga varandra vad de skulle leka och resonera kring val av aktivitet. Språket används som ett verktyg för att skapa överenskommelser och fördela roller i leken. Detta bekräftas även i intervjuerna, där eleverna beskriver att de behöver kommunicera och komma överens för att få vara med. Observationerna visar att delaktighet ofta skapas genom kommunikation och förhandling.

I flera situationer stod några elever utanför leken utan att bli inkluderade. I ett fall närmade sig ett barn en grupp men fick inget tydligt svar och gick därifrån. I andra situationer fortsatte leken utan att en grupp bjöd in barn som stod bredvid och tittade på. När inga tydliga svar ges kan detta ses som passiv exkludering, där uteslutning sker utan att det uttrycks direkt.

Observationerna visar att relationer påverkar möjligheten att vara delaktig. Elever rörde sig ofta i etablerade grupper, där de som redan hade en plats i gruppen lättare blev inkluderade. Dessa grupper verkar ha tidigare relationer och vänskapsband, vilket ser ut som att det har skapat trygghet inom gruppen men samtidigt kunde fungera exkluderande för andra. Elever stod utanför dessa relationer och hade svårt att ansluta sig till leken, särskilt om de inte blev aktivt inbjudna eller fick tydliga svar.

Typen av aktivt påverkade också inkludering. Öppna och flexibla lekar gav större möjlighet för alla att ansluta, medan lekar med tydliga regler eller begränsat antal deltagare ofta ledde till att vissa elever stod utanför. Aktiviteter som fotboll var fler med på, men man såg vilka elever som blev passade bollen och vilka som inte fick bollen.

Vuxnas närvaro påverkade graden av inkludering. I en situation uppmärksammade en lärare att en elev stod utanför leken och uppmanade de andra eleverna att inkludera kamraten, vilket ledde till att eleven fick delta. När vuxna inte var närvarande blev det istället upp till eleverna själva att hantera inkludering, vilket ibland resulterade i att någon stod utanför.

Observationerna visar att delaktighet och inkludering formas i ett komplext samspel mellan elever, normer, relationer, lekens struktur och vuxnas agerande. Delaktighet är inte ett statiskt tillstånd utan något som kontinuerligt skapas och omförhandlas i elevernas vardagliga interaktioner.

6.6.1 Analys

Resultatet kan förstås som en meningsskapande process, där elever genom interaktion och användning av språkliga resurser gemensamt formar aktiviteter och möjligheter till deltagande. Observationerna visar att eleverna använde språk och kommunikation som redskap för att förhandla om roller, regler och delaktighet i leken (Holmberg 2020, s. 101–102).

Ur ett kamratkulturellt perspektiv framgår hur normer och uttalade regler styr möjligheter till delaktighet (Corsaro 2015, s. 128–129). Detta kan förstås i relation till hur normer och regler formas och förhandlas i elevers vardagliga samspel, där vissa handlingar uppfattas som mer legitima än andra och där gruppens sociala klimat påverkar vem som inkluderas eller exkluderas. Observationerna visar att elever följer dessa normer, vilket tydliggör hur inkludering och exkludering uppstår i praktiken.

Analysen visar även att vuxnas närvaro fungerar som en stabiliserande faktor. När läraren är med och styr leken blir normer och regler tydliga, vilket underlättar för fler elever att delta och minska risken för exkludering. Typen av aktivitet påverkar också inkludering, till exempel om lekar är öppna eller flexibla ger det större möjlighet för alla att ansluta, medan lekar med tydliga regler eller begränsat antal deltagare ofta leder till att vissa elever hamnar utanför.

Sammanfattningsvis visar resultatet att delaktighet i leken är dynamisk och situationsberoende, och formas genom ett komplext samspel mellan relationer, normer, kommunikation, lek struktur och vuxnas agerande. Eleverna förhandlar kontinuerligt om tillträde till lek, vilket tydliggör att inkludering är både socialt konstruerad och kontextberoende, och att delaktighet kan förstås som en meningsskapande process i vardagligt samspel.

7. Diskussion och slutsatser

I detta avsnitt presenteras studiens slutsatser med koppling till tidigare forskning. Resultatet diskuteras i förhållande till studiens syfte, som har varit att undersöka hur delaktighet formas i den fria leken på skolgården. Vidare diskuteras hur studiens resultat förhåller sig till tidigare forskning och vilka likheter samt skillnader som framträder.

7.1 Diskussion och slutsats av utförd studie

Studiens resultat visar att delaktighet i den fria leken på skolgården inte är självklar, utan något som formas i elevernas sociala samspel. Eleverna beskriver att delaktighet i lek ofta sker inom etablerade grupper, alltså där ett tillträde till gemenskap påverkas av relationer till kamraterna, vilka normer gruppen har och hur eleverna interagerar med varandra. Detta ligger i linje med Helena Elvstrand och Lina Lagos (2019, s. 9) studie, som visar att inkludering och exkludering uppstår i elevers vardagliga interaktioner, där vissa barn inte alltid blir inbjudna eller får delta i aktiviteter och lekar.

Vårt resultat visar att elever i stor utsträckning leker med samma kamrater, vilket bidrar till en känsla av trygghet och tillhörighet, men å andra sidan visar det också att det samtidigt begränsar möjligheten för andra att få komma in i kamratgruppen. Detta stämmer överens med Elvstrand och Lago (2019, s. 11), som skriver i sin studie om barns gemensamma aktiviteter och rutiner som stärker gruppens gemenskap, men som även gör att andra kamrater hamnar utanför vid olika lekar såsom vid fotbollsplanen. I studien blir det tydligt då eleverna beskriver att man oftast leker med samma personer, vilket skapar stabila grupper men även försvårar för andra att ta sig in i leken. Detta framträder inte enbart i intervjuerna utan även i observationerna, där elever ofta rörde sig i etablerade grupper och där tillträde till lek inte alltid var självklart då vissa blev nekade.

Vidare framkommer det att delaktighet oftast avgörs genom villkor som kräver att elever behöver aktivt fråga om de får vara med och hur de frågar sina kamrater. Detta avgör hur mycket de kommer att inkluderas i leken. Detta kan kopplas till Helena Elvstrand och Anna-Lisa Närvänen (2016, s. 500–501) studie, som betonar att delaktighet inte enbart handlar om att man är närvarande i en aktivitet, utan även om att bli accepterad och få möjlighet att

påverka sitt deltagande i leken. I vår studies resultat beskriver eleverna att man behöver fråga snällt och även lyssna på gruppens regler för att få vara med, vilket synliggör hur sociala normer styr inträdet till gemenskapen och huruvida man är med i leken.

Vidare visar resultatet att en central del av exkludering framstår som en återkommande del av elevernas skolvardag i de fria lekarna. Det uppfattas även som något som inte alltid enligt eleverna kräver handling, alltså att eleverna inte alltid säger till vuxna eller varandra att man inte får vara med. I Joakim Strindbergs (2022, s. 885) studie visar det att exkludering kan vara subtil och svår att uppmärksamma. Det framkommer i vår studie att elever ser och kan känna av när någon blir utanför, men väljer inte alltid att agera genom att till exempel bjuda in eleven till deras aktivitet eller be vuxen om stöd. Detta visar att exkludering ibland kan förekomma som en del av elevernas vardagliga samspel i de fria lekarna på skolgården, utan att det nödvändigtvis är konstant eller systematiskt. Helena Elvstrand och Lina Lagos (2019, s. 9) beskriver liknande mönster där kamrater under längre perioder inte uppmärksammas av andra kamrater eller vuxna och därmed blir exkludering en del av deras vardag. I vår studie observerades att vissa elever närmade sig lek utan att bli inkluderade och i vissa fall gick därifrån, även om vuxna befann sig på platsen på skolgården. Å andra sidan fanns det elever som inte fick delta i någon aktivitet men gick vidare till en annan elevgrupp och fick delta där.

Resultatet visar även att exkludering kan få emotionella konsekvenser. Elever från intervjun beskriver känslor av att bli ledsna och en känsla av att inte vilja gå ut på den fria leken på skolgården igen, när de inte får vara med i aktiviteter av andra kamrater. Detta överensstämmer med Elvstrand och Lagos (2019, s. 11) studie, som visar att somliga barn kan uppleva ensamhet och utanförskap i fritidshemmets verksamhet. I vår studie visas även att exkludering ibland motiveras genom att man ger olika förklaringar till varför någon inte får vara med, såsom att man är alldeles för många eller att resurserna inte räcker till, det kan även ske via indirekta former där man väljer att ignorera kamrater. Det synliggjordes även i observationen, där eleverna ofta inte fick svar och gick i stället därifrån. Normer framträder som en viktig faktor i resultatet, särskilt kopplat till kön och upplevd förmåga. Exempelvis beskriver elever att vissa inte får vara med i fotboll eftersom de anses vara "svaga". Detta tyder på att normer i kamratkulturen påverkar delaktighet och kan skapa exkluderande strukturer. Även om normer i kamratkulturen inte var huvudfokus för studien, valde vi ändå att ta upp detta som ett tema. Anledningen är att normerna tydligt framträdde i materialet och

har en direkt påverkan på elevers möjligheter till delaktighet i den fria leken. Genom att synliggöra normerna får vi en bättre förståelse för hur inkludering och exkludering fungerar i praktiken, samt hur eleverna själva anpassar sitt beteende för att försöka bli inkluderade. På så sätt kompletterar temat resultatets fynd och förtydligar de sociala processer som påverkar barns delaktighet.

Dessutom visar resultaten att vuxna i skolan har en viktig roll i att skapa inkluderande situationer på skolgården. Eleverna beskriver att fler får vara med när en vuxen styr leken och ingriper i situationer där någon riskerar att hamna utanför eller att det sker bråk om att man inte får vara delaktig. Detta stämmer överens med Peter Ingemar Karlsudds (2023, s. 12–13) studie, som visar att inkludering kan ses som nyckeln till en gemenskap som organisering från personalens sida. I vår studie observerades en situation där en lärare uppmärksammade en elev som stod utanför och ingrep, vilket gjorde att eleven kunde delta. Samtidigt fanns det situationer där elever som befann sig på mindre synliga platser inte uppmärksammades där deltagande inte säkerställdes. Resultatet visar alltså att vuxenstöd kan underlätta inkludering, men att det även finns situationer i fri lek där elever kan bli inkluderade eller exkluderade utan vuxenstöd. Studien visar i relation till dess syfte, att elever upplever delaktighet i den fria leken som något som varierar beroende på situation och social kontext. I några fall upplevs leken som inkluderande, till exempel om man är kompis med dem som håller i leken. Å andra sidan visar den även att den är begränsad och villkorad, beroende på vilken relation man har till kamraterna och vilka regler leken har. I relation till studiens frågeställningar framkommer särskilt relationer mellan elever, sociala normer och kommunikation som de mest avgörande faktorerna för möjligheten att bli delaktig i den fria leken. Elever med etablerade vänskapsband och tidigare samspel får lättare tillträde till lek, medan elever utan dessa relationer riskerar att hamna utanför. Normer i kamratgruppen styr hur elever behöver agera för att vara inkluderande exempelvis genom att följa gruppens regler i aktiviteten såsom att man behöver lyssna på den som leder leken. Kommunikation fungerar som ett verktyg för att förhandla roller och deltagande, men det är även avgörande hur man frågar. Delaktighet är inte en självklar rättighet utan en situationsberoende och skapas i samspel mellan elever och i interaktion med gruppens normer och regler.

Avslutningsvis visar resultatet i linje med tidigare forskning att delaktighet i den fria leken påverkas av sociala relationer, gruppnormer och elevernas egna handlingar. Studien nyanserar tidigare forskning genom att synliggöra hur eleverna själva navigerar att delta i

leken och hur vuxnas närvaro kan underlätta delaktighet. Även om den fria leken är viktig för barns självständighet och kreativitet, kan det ibland finnas behov av att organisera aktiviteterna på ett sätt som främjar delaktighet för alla elever. Det kan handla om att vuxna stödjer och strukturerar leken, exempelvis genom att förebygga situationer där vissa elever riskerar att uteslutas eller genom att erbjuda tydliga resurser och aktiviteter som möjliggör deltagande, uppmuntra samarbete mellan olika grupper och visa inkluderande beteenden i samspelet med eleverna. Det vore även intressant att studera vidare hur fritidshemslärare arbetar med att aktivt främja inkludering i den fria leken och hur normer kan utmanas i praktik. Syftet med denna reflektion är inte att föreskriva exakta åtgärder, utan att koppla studiens resultat till fritidshemmets roll i att skapa en inkluderande miljö. Där man främjar både fria och vuxenstyrda aktiviteter och skapar en delaktighet i elevgruppen.

7.2 Metoddiskussion

I denna studie har en kvalitativ metod använts i form av semistrukturerade intervjuer och observationer. Valet av metod grundar sig i studiens syfte, som är att undersöka hur elever upplever delaktighet i den fria leken på skolgården. Genom att kombinera intervjuer och observation har det varit möjligt att ta del av elevernas berättelser men även kunna observera och studera hur delaktighet och exkludering kommer till uttryck i praktiken.

En styrka med att använda semistrukturerade intervjuer har varit att metoden gav utrymme för eleverna att uttrycka sina erfarenheter utan att förhålla sig till endast slutna frågor. De öppna frågorna bidrog till att eleverna kunde tala fritt och sedan kunde följdfrågor ställas, vilket gjorde att svaren blev mer utvecklade. Elevernas ålder var en utmaning, då vissa elever hade svårt med att utveckla sina tankar eller sätta ord på sina upplevelser. Det framkom även att eleverna hade lättare att uttrycka sig när de fick utgå från konkreta situationer från skolgården, såsom specifika lekar eller händelser. Vidare observerades det att vissa elever först uppgav att de inte upplevt exkludering, men senare i intervjun kunde de beskriva sådana situationer, vilket visade att intervjusituationen och frågornas formulering påverkade vilka erfarenheter som synliggjordes. Detta kan då ha påverkat djupet i materialet och därmed studiens resultat. Intervjuer med barn kan också påverkas av hur frågorna ställs och hur trygga eleverna känner sig i situationen, vilket kan innebära att svaren påverkas av vad eleverna tror förväntas av dem. Observationerna genomfördes under en begränsad tid, vilket

innebär att vi endast har kunnat fånga vissa situationer och inte hela variationen av samspelet på skolgården. Andra metodval hade kunnat bidra med ytterligare kunskap. Exempelvis hade längre observationsperiod kunnat ge en fördjupad bild av hur mönster av inkludering och exkludering utvecklas över tid.

Det hade även varit relevant att intervjua fritidshemslärare för att få en pedagogisk syn på arbetet med delaktighet och inkludering. Dock blev observationen ett viktigt komplement till intervjuerna, då det möjliggjorde att vi kunde observera situationer där delaktighet och exkludering uppstod. Detta stärker studiens trovärdighet eftersom observationerna stämmer överens med elevernas upplevelser i intervjuerna och kan jämföras med det som hände på skolgården. Studiens trovärdighet stärks genom att citat från intervjuerna har använts för att synliggöra elevernas egna berättelser. Citaten har transkriberats och i vissa fall språkligt bearbetats för att öka läsbarheten, utan att förändra innehållet och betydelsen. Detta gör det möjligt för läsaren att följa kopplingen mellan empiri och analys. En annan begränsning i studien är antalet informanter och skolor. Studien kunde ha fått ett annat resultat om vi hade använt oss av en till skola och fler informanter. Det innebär att resultatet inte kan generaliseras till alla elever. Syftet med studien har dock inte varit att generalisera, utan att få en djupare förståelse för hur elever upplever delaktighet i den fria leken på skolgården.

Sammanfattningsvis bedöms valet av metod vara relevant i förhållande till studiens syfte. Kombinationen av intervjuer och observation har bidragit till en bredare förståelse, samtidigt som studiens begränsningar behöver beaktas vid tolkning av resultaten. Vidare forskning skulle kunna undersöka hur delaktighet och inkludering ser ut i andra åldersgrupper eller i andra typer av skolmiljöer. Det vore även intressant att undersöka hur fritidshemslärare aktivt främjar inkludering i den fria leken, samt hur normer kan ifrågasättas och omformas i praktiska situationer. Det genom att exempelvis uppmärksamma elever som står utanför, skapa aktiviteter som alla kan delta i, uppmuntra samarbete mellan olika grupper eller individer och genom att forma samspel mellan eleverna. Detta kan bidra till ökad förståelse för hur inkluderande arbetssätt kan implementeras både i skolpraktik och i lärarutbildningen.

Referenser

- Ahrne, G. & Svensson, P. (2022). Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I Ahrne, G. & Svensson, P. red. (2022). *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3. Stockholm: Liber.
- Aspelin, J. & Johansson, L. (2017). Relationell pedagogik – ingång till ett fält. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 22(3–4), 159–165.
- Bjereld, U., Demker, M. & Hinnfors, J. (2009). *Varför vetenskap? Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen* (3 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (3 uppl.). Malmö: Liber.
- Corsaro, W. A. (2018). *The sociology of childhood* (5th ed.). Los Angeles: SAGE.
- Elvstrand, H. & Närvänen, A.-L. (2016). Children's own perspectives on participation in leisure-time centers in Sweden. *American Journal of Educational Research*, 4(6), 496–503. DOI:10.12691/education-4-6-10
- Tillgänglig på: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-127988>
- Eriksson-Zetterquist, U. & Ahrne, G. (2022). Intervjuer. I Ahrne, G. & Svensson, P. red. (2022). *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3. Stockholm: Liber.
- Holmberg, L. (2020). *Perspektiv i fritidshemmet*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsudd, P. (2023). *Inclusion through participation: Fostering pupils' feelings of belonging in Swedish after-school care*. *Education Sciences*, 13(4). DOI: [10.3390/educsci13040376](https://doi.org/10.3390/educsci13040376)
- Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-120264>
- Lago, L. & Elvstrand, H. (2019). ”Jag har oftast ingen att leka med”: Social exkludering på fritidshem. *Nordic Studies in Education*, 39(2), 104–120. DOI: [10.18261/issn.1891-5949-2019-02-03](https://doi.org/10.18261/issn.1891-5949-2019-02-03)
- Tillgänglig på: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-159610>
- Patel, R. & Davidson, B. (2019). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning* (5 uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.

Strindberg, J. (2022). "I'm Often Alone": An ethnographic study of school loneliness and bullying in a Swedish elementary school. *Child and Youth Care Forum*.

DOI: [10.1007/s10566-022-09715-8](https://doi.org/10.1007/s10566-022-09715-8)

Tillgänglig på: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-116595>

Säljö, R. (2022). *Lärande: en introduktion till perspektiv och metaforer* (2 uppl.). Malmö: Gleerups.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Öberg, P. (2022). Livshistorieintervjuer. I Ahrne, G. & Svensson, P. red. (2022). *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3. Stockholm: Liber.

Bilaga 1 Samtyckesblankett

Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola

Vi är två studenter som går grundlärarutbildningen mot fritidshemmet i Södertörns högskola. Denna sista termin på utbildningen skriver vi ett examensarbete som omfattar en mindre undersökning som är relevant för fritidshemmet och vårt kommande yrke som lärare mot fritidshemmet. Studien kommer att handla om inkludering och delaktighet på skolgården. För att samla in material till studien skulle vi gärna vilja besöka X mellan den 2026-03-02 och 2026-03-31. Vi skulle då vilja intervjua barn som går i fritidshemmet i åk 2–3. Vi kommer använda oss av ljudupptagning och anteckningar. Vi kommer att anonymisera personliga uppgifter och skola i studien.

Jag samtycker till att Södertörns högskola behandlar följande personuppgifter i studentarbetet - Inkludering och delaktighet på skolgården genom barnens perspektiv: En studie om barns upplevelser och lösningar för inkludering.

I enlighet med nedanstående beskrivning:

För att delta behöver vi ert medgivande.

Genom att underteckna denna blankett ger ni ert samtycke till att ert barn får delta i studien.

Barnen kommer att få information om studien på ett sätt som är anpassat till deras ålder och förståelse. Detta innebär att barnen får veta vad studien handlar om, varför de är med och vad deras deltagande innebär.

Barnet får också möjlighet att själva besluta om de vill delta. Deltagandet är helt frivilligt, och barnet kan när som helst avbryta sitt deltagande utan att det påverkar deras relation till skolan eller de vuxna i studien.

Om ni har några frågor om studien, vänligen kontakta oss.

Vilka personuppgifter kommer att behandlas?

- Inspelat material, ljud

Vad är syftet med behandlingen av personuppgifter?

Syftet med behandlingen av personuppgifter i denna studie är att samla in och analysera barnens upplevelser av inkludering och delaktighet på skolgården. Genom att intervjua barn i årskurs 2–3 får vi en bättre förståelse för deras perspektiv på

inkludering och delaktighet i den fria leken. Inga personuppgifter kommer att användas i transkribering och studien

På vilken rättslig grund kommer personuppgifterna att behandlas?

Personuppgifterna behandlas med **ditt uttryckliga samtycke**. Deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak. Om du inte samtycker till personuppgiftsbehandlingen kan du göra det utan att drabbas av negativa konsekvenser.

Lagringsform och skyddsåtgärder:

Personuppgifterna som samlas in i denna studie kommer att förvaras elektroniskt i Södertörns Högskolans moln för att skydda personuppgifter.

Skyddsåtgärder:

För att skydda deltagarnas integritet kommer alla insamlade uppgifter att **anonymiseras**, vilket innebär att inga personuppgifter, som namn, kommer att kopplas till de insamlade uppgifterna. Ljudupptagningarna från intervjuerna kommer enbart att användas för transkribering och analys och **raderas omedelbart efter att arbetet är avslutat**. Ingen ljudfil kommer att sparas eller kopplas till de insamlade uppgifterna efter detta.

Lagringstid och gallring:

Personuppgifterna kommer att bevaras tills dess att ändamålet med studien är uppfyllt, det vill säga när all data har analyserats och uppsatsen är färdigställd. Efter detta kommer alla personuppgifter att raderas. Ljudupptagningarna, om sådana förekommer, kommer att raderas omedelbart efter att studien är avslutad.

Utlämnande av personuppgifter till tredje part: Personuppgifterna kommer inte att delas med någon utanför Södertörns högskola. Endast de som är direkt involverade i studien, såsom handledare, kommer att ha tillgång till de insamlade uppgifterna, och alla dessa personer är bundna av sekretess.

Vilka är mina rättigheter?

Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att få ta del av samtliga personuppgifter om dig som hanteras (registerutdrag) Du har även rätt att få dina uppgifter rättade vid fel. Du har även rätt att begära radering, begränsning eller invända mot behandling av personuppgifter. Fortsättningsvis har du rätt till dataportabilitet, dvs. rätt att överföra personuppgifter från en personuppgiftsansvarig till en annan "utan att hindras". Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att behöva ange orsak.

Vem ska jag vända till om uppgifter är felaktiga eller jag vill ångra mitt samtycke?

Behöver du få felaktiga uppgifter rättade, komplettera med saknade uppgifter (rättelse) eller ångrar du ditt samtycke (återkallelse) kan du i första hand kontakta ansvarig student och/eller dennes handledare (se kontaktuppgifter nedan). Du kan även vända dig till Södertörns högskolans dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Personuppgiftsansvarig: Södertörns högskola är juridiskt ansvarig för studentens personuppgiftsbehandlingar i studentarbeten. Du kan alltid nå Södertörns högskola via e-post registrator@sh.se eller telefon 08 608 40 00.

Dataskyddsombud: Har du funderingar eller klagomål om hur dina personuppgifter behandlas kan du alltid vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Klagomål: Är du inte nöjd med högskolans hantering av dina personuppgifter har du alltid rätt att lämna klagomål till Integritetsskyddsmyndigheten. Du når dem via e-post: imy@imy.se eller telefon 08-657 61 00.

Kontaktuppgifter till ansvarig(a) student(er) och handledare:

Empirisk Uppsats, Självständigt arbete inom det

Fritidspedagogiska området, 15hp

Grundlärarutbildning med interkulturell profil

med inriktning mot fritidshem, Södertörns Högskola

Handledare: Åsa Arketeg,

Student(er)

Dardan Gashi, 07XXXX

Evan Dawod, 07XXXX

.....

Genom mitt undertecknande nedan bekräftar jag att jag har tagit del av ovanstående information och är införstådd med hur mina personuppgifter kan komma att behandlas. Jag är medveten om att mitt deltagande är helt frivilligt och att jag kan avbryta mitt deltagande i studien utan att ange något skäl.

Datum och ort:

Underskrift

Namnförtydligande

Bilaga 2 Intervjuguide

1. Vill du berätta hur gammal du är?
2. Vilken klass går du i?
3. Hur känns det att vara i din klass, är det roligt / jobbigt.
4. Vad brukar du göra på rasten på skolgården?

Följdfrågor:

- a. Vad brukar du leka?
 - b. Brukar du vara på samma plats eller olika platser?
5. Vem brukar du vara med när du leker på skolgården? Vad gör ni då?

Följdfrågor:

- a. Är det alltid samma personer?
 - b. Hur bestämmer ni vad ni ska göra?
6. Har du någon gång sett eller varit med om att någon inte får vara med i leken på skolgården?

Följdfrågor:

- a. Vad hände då?
 - b. Hur kändes det?
Hur tror du att det kändes för den som inte fick vara med?
 - c. Kan du berätta lite mer?
7. Kan du berätta om en gång när du var med i en lek på skolgården där alla fick vara med?

Följdfrågor:

- a. Vad var det som gjorde att alla kunde vara med?
 - b. Hur kändes det då?
8. Hur brukar det vara när någon får vara med i leken på skolgården?

Följdfrågor:

- a. Hur märker man det?
Vad gör de andra barnen då?
9. Vad tror du kan göra att någon inte får vara med i leken?

Följdfrågor:

- a. Är det något särskilt som händer?
- b. Beror det på vilken lek det är?

10. Om du ser att ett barn inte får vara med i leken, vad brukar du göra då?

Följdfrågor:

- a. Har du gjort något sådant någon gång?
- b. Vad hände då?

11. Vad skulle du kunna säga eller göra för att hjälpa den personen att få vara med?

Följdfrågor:

Vad tror du skulle fungera bäst?

12. Kan du komma ihåg någon gång när en vuxen hjälpte till så att någon fick vara med i leken på skolgården?

Följdfrågor:

- a. Vad gjorde den vuxna då?
Vad hände efteråt?

13. Hur kändes det för dig och de andra barnen?

Vad tycker du att lärarna ska göra om de ser att någon inte får vara med i leken på skolgården?

Följdfrågor:

- a. Vad skulle vara bra att säga?
- b. Vad skulle hjälpa mest?

14. När du leker med andra på skolgården, vad gör att leken blir rolig för alla?

Följdfrågor:

- a. Är det något särskilt som är viktigt?

15. Kan du berätta om en lek där alla var med och hade kul?

Följdfrågor:

- a. Vad var det som gjorde att det blev så?
- b. Vad gjorde ni tillsammans?

16. Är det något mer du tycker är viktigt för att alla ska känna sig bra och få vara med på skolgården?

17. Vad skulle kunna göra skolgården bättre för alla elever?

Bilaga 3 Observationsschema

Tid	Aktiviteter	Exkludering/inkudering	Plats	Kommentarer: